

Psychopedie

Pedagogika osob s mentálním a psychickým onemocněním

Okruhy

- ▶ 1. Psychopedie jako speciálně pedagogická disciplína. Postavení psychopedie v systému ostatních věd. Pojmové vymezení a terminologie v psychopedii. Pojem mentální postižení a mentální retardace. Historie a současnost terminologické exprese psychopedie v zahraničním kontextu.
- 2. Vývoj péče o osoby s mentálním postižením v zahraničí a v ČR.
- 2. Současné zahraniční a domácí trendy směřující k edukaci a inkluzi osob s mentálním postižením ve společnosti.
- 3. Humanizace životních podmínek osob s mentálním postižením, práva a diskriminace v kontextu současné legislativy.
- 4. Charakteristika osobnosti člověka s mentálním postižením v komplexním pojetí.
- 5. Rodina dítěte s mentálním postižením.
- 6. Edukační realita - výchova a vzdělávání dětí a žáků s mentálním postižením.
- 7. Typy a stupně mentálního postižení, hraniční pásmo jako fenomén.
- 8. Etiologie mentálního postižení.
- 9. Možnosti vzdělávání pro děti a žáky s mentálním postižením - typy a druhy institucí a škol.
- 10. Základy didaktiky osob s mentálním postižením (zásady, metody).
- 11. Žák s mentálním postižením ve škole. Podmínky a zásady speciálněpedagogické školní práce v rámci speciálního i inkluzivního vzdělávání.
- 12. Poruchy autistického spektra, edukace dětí a žáků s PAS.

Doporučená literatura

- ▶ Valenta, M. a O. Müller. Psychopedie: teoretické základy a metodika. Praha: Parta 2013. ISBN 978-80-7320-187-6.
- ▶ Thorová, K. Poruchy autistického spektra. Praha: Portál 2006. ISBN 80-7367-091-7.

Psychopedie jako vědní obor

- ▶ **cílem psychopedie je:**
  - ▶ dosažení maximálního stupně rozvoje osobnosti jedince a jeho inkluze do společnosti
- ▶ **předmětem psychopedie je:**
  - ▶ osoba s mentálním postižením či jiným duševním postižením bez ohledu na věk, stupeň postižení a případně kombinaci postižení

Psychopedie jako vědní obor

- ▶ **vztah psychopedie k ostatním speciálně pedagogickým disciplínám**
  - ▶ z příbuzných disciplín má psychopedie nejbližší k:
    - ▶ etopedii (která se z psychopedie vyčlenila)
    - ▶ logopedii
    - ▶ somatopedii
- ▶ **postavení psychopedie v systému věd**
  - ▶ společenské vědy -> pedagogika -> speciální pedagogika
  - ▶ *společenské vědy*: pedagogika, psychologie, sociologie, právo, filozofie a etika
  - ▶ *přírodní vědy*: medicína (pediatrie, neurologie, psychiatrie)

Psychopedie jako vědní obor

- ▶ úkoly psychopedie (Černá a kol. 2015):
  - ▶ odhalování zvláštností osobnosti jedince s MP (diagnostika) v souvislosti s jeho vývojem, věkovými zvláštnostmi, výchovou, pracovním a společenským uplatněním
  - ▶ zkoumání podmínek speciální výchovy těchto osob, výukových strategií, formativních způsobů a metod v průběhu života osob s MP
  - ▶ vytváření speciálních edukačních, didaktických a terapeutických postupů a jejich aplikace v institucionální praxi
  - ▶ sledování historie oboru a historie péče o osoby s MP

Psychopedie jako vědní obor

► problematika terminologie:

- psychopedie - od 2. poloviny 20. století
- z řec. *psyché* - duše, *paideia* - výchova
- problémy etického rázu
- mentální retardace -> *mentální postižení*
- snaha o humanizaci termínů -> *osoba s mentálním postižením*
- dítě, žák, student se *speciálními vzdělávacími potřebami (SVP)*
- snaha o sjednocení termínu se zahraničím (*special educational needs*)
- žák s potížemi v učení

Speciální pedagog - psychoped

▶ profese psychopeda

- ▶ etický kodex, legislativa
- ▶ narůstající kompetence v inkluzi
- ▶ uplatnění v hlavním vzdělávacím proudu, speciálním školství, poradenství, nestátní sféře (střediska podpory integrace, podporované bydlení, podporované zaměstnávání, asistenční a respitní služby)
- ▶ *klienti*
  - ▶ ne pouze klienti s mentálním postižením
  - ▶ široké spektrum duševních poruch - poruchy autistického spektra, SPU, PCH, dětské psychózy, afektivní poruchy, neurotické poruchy
  - ▶ klienti s kombinovanými vadami

Charakteristika mentálního postižení

- ▶ mentální retardace (MR)
  - ▶ dříve *oligofrenie - slabomyslnost* (Sovák)
  - ▶ nejednotná terminologie (biologické aspekty - Rubinštejnová, sociální aspekty - Mercerová)
  - ▶ multisenzoriální přístup - integrující hledisko medicínské, psychologické, pedagogické i sociální
  - ▶ konference Světové zdravotnické organizace WHO - Miláno, 1959 - pojem mentální retardace
  - ▶ **zpoždění rozumového vývoje** -> *mens* - mysl, rozum, *retardatio* - zdržet, zaostávat, opožďovat
  - ▶ terminologický speciálně pedagogický slovník vydaný mezinárodní organizací UNESCO v roce 1977, poté znovu v roce 1983 - sjednocující hledisko
  - ▶ definice podávající syntézu všech hledisek (Dolejší, 1978)

Charakteristika mentálního postižení

▶ mentální retardace (Dolejší, 1978)

- ▶ *„Mentální retardace je vývojová porucha integrace psychických funkcí, postihující jedince ve všech složkách jeho osobnosti - duševní, tělesné i sociální. Nejvýraznějším rysem je trvale porušená poznávací schopnost, která se projevuje nejnápadněji především v procesu učení. Možnosti výchovy a vzdělávání jsou omezeny v závislosti na stupni postižení.“*
- ▶ stav charakterizovaný celkovým snížením intelektových schopností (schopnosti myslet, učit se, přizpůsobovat se) -> postižení CNS
- ▶ jde o stav trvalý, který je
  - ▶ vrozený nebo
  - ▶ časně získaný (do 2 let života dítěte)

Charakteristika mentálního postižení

▶ mentální retardace (Mercerová)

- ▶ Podle Mercerové má jedinec mentální retardaci, pokud ho takto sociální systém označí. Nejčastěji bývá sociálním systémem škola (Černá a kol. 2015, s. 75-76).

▶ mentální retardace (AAIDD)

- ▶ *„Mentální retardace je snížená schopnost charakterizovaná signifikantními omezeními intelektových funkcí a adaptability, která se projevuje především v oblasti pojmové, praktické a sociální inteligence. Tento stav vzniká do 18. roku života, je multidimenzionální a pozitivně ovlivnitelný individuálním přístupem a cílenou podporou (pokud nedochází ke zlepšení stavu, je třeba přehodnotit míru individuální podpory)“ (Valenta, Michalík, Lečbych a kol. 2012, s. 33).*

Charakteristika mentálního postižení

▶ mentální retardace

- ▶ v průběhu historie se v definování mentální retardace objevovaly dvě základní charakteristiky, vycházející z diagnostiky mentálního postižení:
  - ▶ *významné snížení intelektových schopností (snížené IQ)*
  - ▶ *snížení schopnosti adaptace*

Charakteristika mentálního postižení

- ▶ mentální postižení (Valenta)

- ▶ *„Mentální postižení je širší a zastřešující pojem zahrnující kromě mentální retardace i takové hraniční pásmo kognitivně-sociálního postižení, které znevýhodňuje klienta především při vzdělávání na běžném typu škol a indikuje podpůrná opatření edukativního (popř. psychosociálního) charakteru“ (Valenta, Michalík, Lečbych a kol. 2012, s. 30).*

Charakteristika mentálního postižení

▶ mentální postižení

- ▶ *Americká asociace pro mentální a vývojová postižení*
- ▶ **mentální postižení (intellectual disability)** je charakterizováno významným *snížením intelektových schopností (IQ 70 - 75) a adaptačního chování (pojmového myšlení, sociálních dovedností, praktických dovedností)*, které se projevují v mnoha každodenních sociálních a praktických dovednostech
- ▶ toto postižení se objevuje před 18. rokem života
- ▶ intelektové funkce se vztahují ke všeobecným psychickým schopnostem, jako je schopnost učit se, usuzovat, řešit problémy a další

Charakteristika mentálního postižení

- ▶ *snížení adaptačního chování:*
  - ▶ pojmové myšlení (jazykové schopnosti, gramotnost, představy o počtu peněz, o čase, o číslech, sebeovládání)
  - ▶ sociální dovednosti (vztahy mezi lidmi, sociální zodpovědnost, sebevědomí, opatrnost, řešení sociálních problémů, schopnost podřídit se společenským pravidlům, schopnost odolat nástrahám)
  - ▶ praktické dovednosti (sebeobsluha, pracovní dovednosti, péče o zdraví, cestování, denní řád, bezpečnost, manipulace s penězi, používání telefonu)
- ▶ důraz na potřebnou podporu jedince, zapojení do společnosti, silné stránky, respektování prostředí i jazykové a kulturní rozmanitosti, způsobů chování

Charakteristika mentálního postižení

- ▶ mentální postižení

- ▶ *širší pojem než mentální retardace*

- ▶ *střešní pojem používaný v pedagogické dokumentaci, orientačně označuje všechny jedince s IQ pod 85 (tj. v pásmu současně chápané mentální retardace s pásmem dříve používaného pojmu slaboduchost)*

Demence - získané mentální postižení

▶ charakteristika demence

- ▶ sekundární postižení
- ▶ porucha inteligence po 2. roce života
- ▶ někdy nazývána jako *získané mentální postižení*
- ▶ v porovnání s mentálním postižením má progredující charakter s tendencí postupného zhoršování a prohlubování symptomů
- ▶ v některých případech tzv. „intelektové ostrovy“
- ▶ zpočátku se může projevit pouze specifickou poruchou učení -> progredující charakter -> zasahuje celou oblast CNS
- ▶ nutné důsledně odlišovat od MP (specifika osobnosti)
- ▶ diferenciální diagnostika (pojetí různých autorů a koncepcí - vznik demence po 2. roce, MP před 18. rokem života)
- ▶ celková degradace osobnosti

Demence - získané mentální postižení

▶ definice demence

- ▶ proces zastavení, rozpadu normálního vývoje po 2. roce života
- ▶ bývá zapříčiněna pozdější poruchou, nemocí, úrazem mozku
- ▶ nejčastěji se jedná o zánět mozku (encephalitis), zánět mozkových blan (meningitis), poruchy metabolismu, intoxikace, duševní poruchy
- ▶ *mezi nejčastější projevy patří:*
  - ▶ snížení inteligence
  - ▶ porucha pozornosti a paměti
  - ▶ porucha orientace (v prostoru i v čase)
  - ▶ porucha úsudku
  - ▶ porucha schopnosti abstraktního myšlení
  - ▶ porucha motivace, emotivity a chování
  - ▶ porucha komunikace

Demence - získané mentální postižení

▶ druhy demence

▶ dle věku:

- ▶ *dětské (deteriorace)* - zhoršení, úbytek schopností v průběhu vývoje, plasticita mozku je vyšší, možnost zlepšení
- ▶ *stařecké*

▶ dle Švédského schématu:

- ▶ *atroficko-degenerativní demence* - primárně degenerativní demence, způsobeny úbytkem mozkové tkáně nebo její degenerací, Alzheimerova choroba, Parkinsonova choroba
  - ▶ *ischemicko-vaskulární demence* - cévní demence, patří vůbec k nejčastějším demencím v průmyslově rozvinutých zemích
  - ▶ *symptomatické demence* - sekundární demence, příznakem jiného primárního onemocnění
- ▶ *smíšené demence* (10 %)

Demence - získané mentální postižení

▶ demence v dětském věku

- ▶ projevuje se odlišně než v dospělosti, protože inteligence se teprve rozvíjí
- ▶ může dojít k zástavě vývoje, ke stagnaci, zpomalení nebo k regresi
- ▶ není vyloučená možnost určitého zlepšení (plasticita a kompenzační schopnosti dětského organismu)
- ▶ *projevy (mohou být různé):*
  - ▶ narušení emočního prožívání
  - ▶ zhoršení celkové adaptability
  - ▶ zástava psychického vývoje
  - ▶ postupný úbytek intelektových funkcí

Demence - získané mentální postižení

▶ Alzheimerova choroba

- ▶ progresivní neurodegenerativní onemocnění
- ▶ atrofie mozkové kůry i subkortikálních oblastí, ložiska bílkoviny meta amyloidu poškozují nervové buňky, je porušena rovnováha neurotransmiterů, dochází k úbytku neuronů i synaptických spojení
- ▶ nejčastější typ demence (50 - 70 %)
- ▶ většinou dochází k rozvoji mezi 68. - 80. rokem života, raná forma postihuje častěji ženy
- ▶ pozvolný a plynulý rozvoj nemoci, průběh trvá 5 až 8 let, končí smrtí

Demence - získané mentální postižení

▶ *klinické projevy:*

- ▶ psychické funkce jsou postiženy rovnoměrně, úpadek je komplexní (zahrnuje veškeré kompetence i osobnost člověka)
- ▶ progredující porucha paměti
- ▶ ztráta orientace v čase i prostoru
- ▶ ztráta schopnosti logicky uvažovat
- ▶ upadá schopnost porozumět verbálnímu sdělení, redukuje se slovní zásoba i schopnost vyjadřování
- ▶ ztráta schopnosti kontrolovat vlastní emoce
- ▶ změny osobnosti a nápadnosti v chování

Demence - získané mentální postižení

- ▶ **Parkinsonova choroba** tzv. podkorová demence
  - ▶ postihuje především extrapyramidový systém, primárně oblast bazálních ganglií, kde dochází k úbytku neuronů a k poklesu syntézy dopaminu
  - ▶ demence není typickým příznakem onemocnění (10 - 30 %)
  - ▶ nejčastěji po 65. roce, častější u mužů
  - ▶ *klinické projevy:*
    - ▶ celkové psychické postižení bývá mírnější a má pomalejší progresi
    - ▶ změny v oblasti kognitivních funkcí (bradypsychismus - celkové zpomalení tempa řeči, myšlení a duševní činnosti)
    - ▶ emočního prožívání (sklon k depresi), komunikační změny v oblasti chování (motorické potíže - snižování rychlosti, třes a instabilita)

Demence - získané mentální postižení

▶ ischemicko-vaskulární demence

- ▶ příčinou je onemocnění cév, které vede k postižení mozkové tkáně
- ▶ 15 - 30 % všech demencí
- ▶ obvykle po 60. roce života
- ▶ *klinické projevy:*
  - ▶ klinický obraz postižení závisí na lokalizaci i míře poškození mozkové tkáně
  - ▶ většinou vzniká náhle, její průběh je kolísavý, s mnoha výkyvy
  - ▶ nerovnoměrný úbytek kognitivních funkcí, poruchy koncentrace a paměti, emoční labilita
  - ▶ osobnost se nemusí relativně dlouho příliš měnit